

تبیین ویژگی های فنی و هنری سرامیک روستای مند شهرستان گناباد

پدیدآورنده (ها) : شیخی، علیرضا؛ آشوری، محمدتقی

هنر و معماری :: نشریه نگره :: پاییز و زمستان ۱۳۸۷ - شماره ۸ و ۹ (ISC)

صفحات : از ۴۱ تا ۵۲

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1378866>

تاریخ داندود : ۱۴۰۵/۰۵/۱۴

کاربر گرامی، فایل داندود شده فقط برای استفاده شخصی است، از نشر آن خودداری فرمایید.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- جلوه های سفال بر تارک خاک
- کیفیت خدمات کتابخانه های ایران (بررسی پژوهش های مدل لیب کوآل در ایران)
- مطالعه تطبیقی نقوش سفالینه های کلپورگان با نقوش سوزن دوزی بلوچ
- سفالگری در مند گناباد
- سرقت علمی: رهیافت سازمانی
- سوزن دوزی های پوشاک زنان بلوچ؛ نقش و رنگ
- پژوهشی بر تزیینات معماری دوره غزنوی
- مطالعه تطبیقی سفالینه های مراکز روستایی فعال کلپورگان، کوهمیتگ و هولنچکان در بلوچستان ایران
- نشانه شناسی نقش ماهی با رویکرد عرفانی در سه نمونه از سفالینه های عصر معاصر (مطالعه موردی مند گناباد)
- کارکرد معرفتی محاکات از دیدگاه توماس آکوئینی
- عکاسی خبری در بستر شبکه های اجتماعی: نظریه ارزش نمایشی بنیامین و ریزوماتیک دلوز
- هنر سفالسازی در مند گناباد

عناوین مشابه

- بررسی توصیف و تحلیل ویژگی های هنری نسخه خطی قرآن کریم متعلق به روستای نجنه علیا در شهرستان بانه
- تبیین سهم ویژگی های شخصیتی و هیجان خواهی در پیش بینی رضایت از زندگی معلمان بازنشسته آموزش و پرورش شهرستان بوکان
- تبیین ارتباط بین ویژگی های محصول، تجربه مشتری و ارزش ویژه برند با تصمیم خرید و وفاداری به برند تلفن همراه در شهرستان اهواز
- تحلیل نقش گردشگری در توسعه ی ویژگی های کارآفرینانه و گرایش به کارآفرینی در بین جوانان روستایی (مطالعه موردی: روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو)
- رویکردی تحلیلی بر نقش ویژگی های روانی و فردی بر نحوه عملکرد شغلی کارکنان کمیته امداد امام خمینی شهرستان خرم آباد
- تبیین مولفه های تاثیرگذار و شناخت ویژگی های گیاهان برای معماران به منظور طراحی الگوی کاشت مناسب بام سبز در اقلیم گرم و خشک (تهران)
- انگیزه پیشرفت و رابطه آن با گرایش جوانان روستایی نسبت به آموزش های فنی و حرفه ای، مورد مطالعه: شهرستان قم
- بررسی و تبیین محدودیت های فراروی توانمندسازی اجتماعی روستاییان (مطالعه موردی: بخش های مرکزی و زبرخان در شهرستان نیشابور)
- تبیین ظرفیت ها و زمینه های توسعه پایدار روستایی با تاکید بر گردشگری طبیعی در روستاهای شهرستان بندر انزلی
- تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی از دیدگاه روستائیان (مطالعه ی موردی: شهرستان بوکان)

تبیین ویژگی های فنی و هنری سرامیک روستای مند شهرستان گناباد

علیرضا شیخی * دکتر محمد تقی آشوری **

چکیده

روستای مند شهرستان گناباد، تنها مرکز سفالگری شرق ایران در استان خراسان رضوی است. فعالیت این ناحیه با تمام فراز و نشیب هایی که همراه داشته، توانسته در طرح، نقش، اصالت و همراهی آن ها با رنگ، همچنان ویژگی های هنری و سنتی خود را حفظ نماید. این مقاله علاوه بر اینکه به تاریخچه تحولات سرامیک مند در طی صد سال اخیر پرداخته، انواع بدنه سرامیک، ساختمان کوره ها و نوع تولیدات را بررسی نموده است. در قسمت پایانی نیز تزئینات شامل لعاب، نقاشی زیر رنگی و نقش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و روش جمع آوری داده ها کتابخانه ای و به خصوص بر مطالعات و بررسی های میدانی استوار و جدول های آماری و کلیه نمونه های تصویری از نگارنده است. در این جا لازم است از اهالی محترم روستای مند گناباد، مزار بجستان، سفالگران و مدیران کارگاه ها کمال تشکر را بنمایم.

واژگان کلیدی

گناباد، مند، سرامیک، سفال، تزئینات.

Email: asheikhi@yahoo.com

Email: Taghi.Ashouri@gamil.com

* کارشناس ارشد رشته صنایع دستی

** استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه هنر

مقدمه

با توجه به تاریخ طولانی و فعالیت گسترده کارگاه های سفال و سرامیک در گذشته، امروزه تنها می توان تعداد انگشت شماری از این مراکز را نام برد که هنوز فعال هستند مانند لالجین همدان، میبد یزد، شهرضا و مند گناباد.

از این رو مطالعه و بررسی این مرکز دریچه ای است به شناخت بیشتر سرامیک معاصر ایران، به ویژه تنها مرکز باقیمانده از مراکز متعددی که در شمال شرقی ایران فعال بوده اند. مطالعاتی که تاکنون به طور مستقیم به سرامیک مند پرداخته اند را می توان در دو مقاله از دکتر عباس زمانی و یک مقاله از رجبعلی خانیکی لباف نام برد. همچنین تحقیقی پیرامون این موضوع به همت اداره صنایع دستی گناباد به ثبت رسیده است.

در این مقاله ضمن بررسی تاریخچه سرامیک گناباد، به مسایل فنی و تولید در این منطقه اشاره شده و سپس به مطالعه نقوش و رنگ مورد استفاده در این سفال ها و سرامیک ها و در کنار آن به نقش و رنگ در سفال میبد پرداخته شده است. این مقایسه به واسطه دلایلی است که سانت لیور در پایان نامه دکترای خود در بخش شجره نامه حسین نائینی به آن اشاره نموده و سفال مند گناباد را برگرفته از سفال میبد یزد دانسته که با توجه به این تطبیق، منطقی به نظر نمی رسد. (سانت لیور، ۱۹۷۱، ۲۱)

معرفی شهرستان گناباد:

گناباد، شهری است در خراسان ارضوی ادرکنار کویر لوت، از باختر با فردوس، از شمال با تربت حیدریه و کاشمر، از خاور با رشتخوار و از جنوب با قاین و فردوس هم جوار است. این شهر از آسه بخش جویمند، بیدخت و کاخک تشکیل شده است. مرکز شهرستان گناباد در ۲۸۶ کیلومتری جنوب خاوری مشهد، به طول جغرافیایی ۵۸ درجه و ۴۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۱ دقیقه می باشد. نام قدیم این شهر جویمند بوده است. (معین، ۱۳۵۸، ۱۷۱۷) گناباد بر اساس آمار سال ۱۳۸۵ جمعیتی معادل ۱۰۹ هزار نفر دارد. در این شهر به روایت شاهنامه سه جنگ رخ داده است.

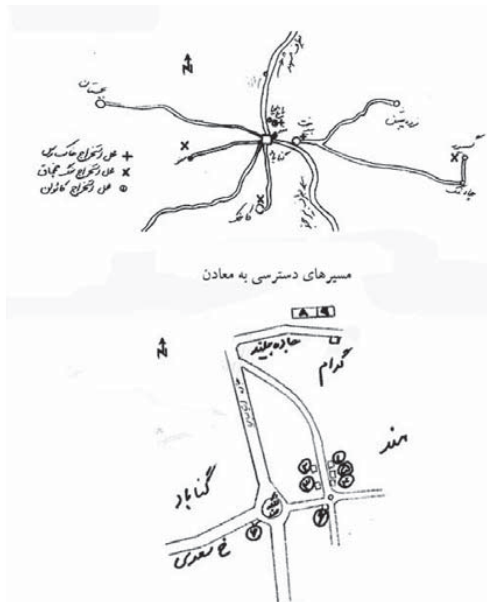
الف) جنگ توس نوزد با فرودین سیاوش.

ب) جنگ پَشَن: نبرد ایرانیان و تورانیان.

ج) جنگ دوازده رخ. (مجتبوی، ۱۳۷۴، ۹۹)

مورخان قدمت گناباد را به دوره هخامنشی نسبت می دهند، قبر پیران ویسه، قلعه فرود، قلعه رستم و قریه پَشَنگ از آثار قدیمی این شهر می باشد. (دهخدا، ۱۳۳۵، ۴۲۵)

روستای مند گناباد: این روستا در فاصله یک کیلومتری شمال گناباد با جمعیت ۱۵۰۰ نفر قرار دارد. معیشت مردم در این واحه بر پایه کشاورزی به خصوص زراعت می باشد. آجریزی و تعداد کمی کارگاه های سفال سازی از دیگر فعالیت های مند است. (تصویر ۱)

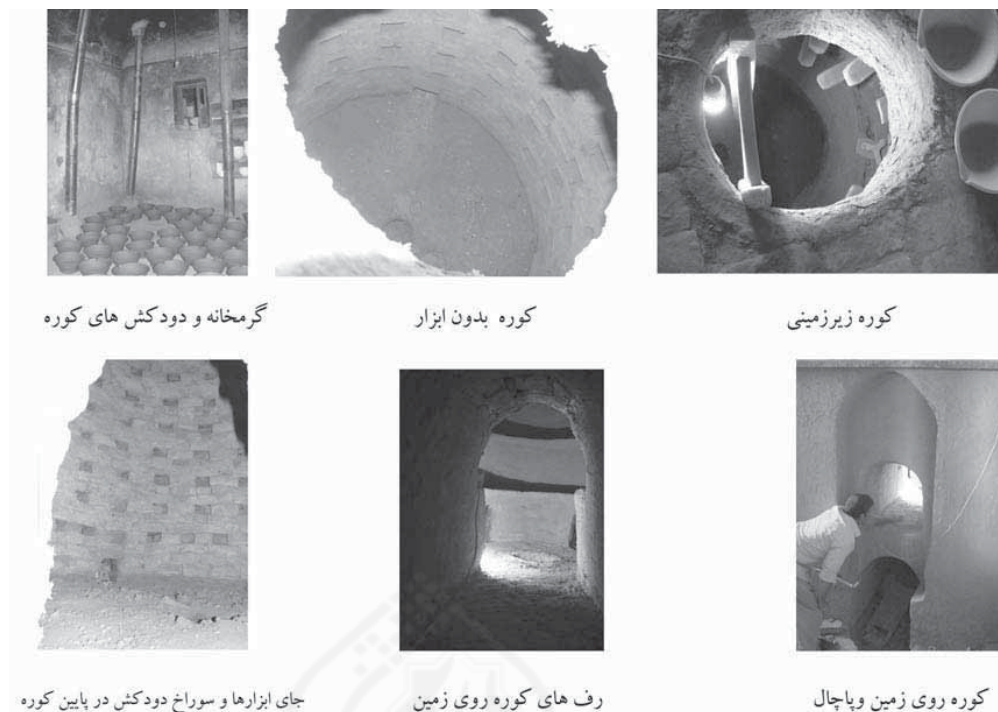
تصویر ۱- محل روستای مند، معادن و کارگاه ها

تاریخچه سرامیک سازی در مند:

مدارک مستند مبنی بر این که هنر سفال سازی از چه دوره ای در مند وجود داشته در دست نیست، اما منابع تاریخی منطقه از رواج تولیدات سرامیکی در سال های ۱۲۷۰ هجری شمسی یاد می کنند. از جمله می توان به ظروف و کاشی های معروف به فرمانفرما یاد کرد که امروزه از تولیدات با ارزش مند به شمار می روند. (تابنده، ۱۳۴۸، ۷۷)

در زمان حکمرانی اسدالملک، در حداث فصل سال های ۱۳۱۰ هجری شمسی در گناباد با مساعدت و تشویق وی ظروف مرغوبی ساخته شده که بعضی از نمونه های آن در موزه آستان قدس رضوی مشهد موجود و به ظروف اسدالملکی مشهور است. (زمانی، ۱۳۵۱، ۱۲)

فعالیت سفالگران مند به همان شیوه قدیمی تا سال ۱۳۴۷ هجری شمسی ادامه داشته تا این که با ایجاد سازمان صنایع دستی و توسعه فعالیت های آن در استان های کشور، این سازمان پس از شناسایی سرامیک مند، اقدام به ساخت کارگاه هایی در حاشیه جاده مند نموده و تعاونی سرامیک کاران مند را ابتدا با ۱۲ کارگاه و سپس با اضافه کردن ۳ کارگاه دیگر با ۱۵ کارگاه راه اندازی نمود. کمک های مادی و فنی سازمان صنایع دستی باعث تشویق تولید کنندگان و معرفی بیشتر سرامیک مند شده و تولیدات آنان با کمک این سازمان به علاقه مندان در نقاط مختلف ایران عرضه شده و بخشی نیز به کشورهای خارجی از جمله فرانسه، ژاپن، ایتالیا، آمریکا و آلمان صادر می شد. بنا به اظهار دکتر نورماه، عضو هیئت مدیره سازمان

گرمخانه و دودکش های کوره

کوره بدون ابزار

کوره زیرزمینی

جای ابزارها و سوراخ دودکش در پایین کوره

رف های کوره روی زمین

کوره روی زمین و پاچال

تصویر ۲- کوره ها و انواع آن با سایر مشخصات

دو بار به کوره می رود. دمای پخت بین ۸۵۰ تا ۱۰۰۰ درجه سانتیگراد می باشد.

گروه ب: سرامیکی با بدنه گل سنگی (سفید) است. این نوع از تولیدات به بدل چینی نیز معروف بوده و مواد اولیه مورد استفاده در این نوع سرامیک، سنگ چخماق می باشد که در گذشته از دامنه شهر کاخک و اشتران کوه در روستای گیسور (۷۲ کیلومتری شمال شرق گناباد) تهیه می شد و پس از خرد و خیس کردن، آن را با یک درصد گل سرشور (ببتونیت) مخلوط نموده و استفاده می کردند. ولی در حال حاضر بیش تر از مواد اولیه آماده شده صنعتی استفاده می شود.

صنایع دستی بیش از ۴۰ درصد تولیدات سرامیک مند، به علت اصالت نقوش آن صادر می گردید. (مصاحبه با دکتر نورماه، دی ۱۳۸۶، تهران)

فعالیت کارگاه های مند که تا سال ۱۳۶۵ هجری شمسی به ۲۵ کارگاه رسیده بود، زیر نظر جهاد سازندگی و با کمک های فنی این سازمان، ادامه داشت و بعد از آن با واگذاری این کارگاه ها به اداره صنایع دستی و اخراج سرامیک دچار رکود گردید و به تدریج کارگاه ها، تعطیل و استادان دست از کار کشیدند، تا این که امروز تعداد آن ها به ۹ کارگاه کاهش پیدا کرده است. هم اکنون در مند، دو گروه تولید سرامیک وجود دارد که با الهام از نقوش سنتی مند تولیدات خود را ساخته و عرضه می کنند.

گروه های تولیدی مند:

تصویر ۲- تصاویری از روستای مند

گروه الف: تولید سرامیک این گروه با استفاده از گل رس است که خاک مورد نیاز آن از آبرفت های ته نشین شده نزدیک بیدخت (۴ کیلومتری مند) برداشت می شود. پس از خیساندن کلوخ های رس به مدت ۴۸ ساعت، آن را با ماسه بادی مخلوط نموده، و ورز می دهند تا گل رس برای کار روی چرخ سفالگری آماده شود. ظروف ساخته شده، پس از نازک کاری و خشک شدن، آماده نقاشی می شود. نقاشی روی سفال مند از نوع زیررنگی است و بسته به نوع لعابی که مورد استفاده قرار می گیرد، یک یا

جدول ۱- بررسی ۹ کارگاه در حال فعالیت از لحاظ عوامل آماری در سال ۱۳۸۶

شماره کارگاه	مدیر کارگاه	تعداد کارکن	سطح سواد	نوع ایک	نوع لعاب	نوع لعاب ترانس	نوع رنگ سیاه و قهوه ای	نوع بدنه	دستگاه سازه	نوع کوره
۱	هادی توسلی	۳-۵ هادی، توسلی (سفالگر) سلمانی (گل ساز و پیش کار)، ایمان امیری (نقاش و پیش کار)	دیپلم، بی سواد، دانشجو	صنعتی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	رسی	دارد	زیر زمینی
۲	حاج رحیمعلی حیدری	۱	سواد قرآنی	سنتی	صنعتی	صنعتی	از معدن کاشمر	رسی	ندارد	زیر زمینی
۳	جواد تقوی مند	۲ جواد تقوی (سفالگر)، فاطمه شجاع (نقاش و پیش کار)	سیکل، دیپلم	صنعتی	صنعتی	صنعتی	از معدن کاشمر	رسی	دارد	روزمینی
۴	حسین ترائی	۱	دیپلم	-	-	-	-	رسی	دارد	زیر زمینی
۵	حسن ترائی	۱	دیپلم ناقص	صنعتی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	رسی	دارد	زیر زمینی
۶	میراث فرهنگی	۲ حسن ترائی و مجتبی جدی	دیپلم ناقص، دیپلم	صنعتی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	سنگی	ندارد	روزمینی
۷	حاج محمد ترائی	۱	سواد قرآنی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	رسی	ندارد	زیر زمینی
۸	آقایان امیری	۳ علی اکبر، حسین و محمد	سیکل، دیپلم، دیپلم	صنعتی	صنعتی	صنعتی	صنعتی	رسی	دارد	آزیر زمینی اروزمینی
۹	حسن شجاعی	۱	بی سواد	صنعتی	صنعتی	صنعتی	از معدن کاشمر و قاین	رسی	ندارد	زیر زمینی

جدول ۲- نسبت های خویشاوندی در ۹ کارگاه

نسب	تعداد اولاد	تعداد سفالگر پسر	درصد	تعداد نقاش دختر	درصد
نسل کنونی	۵۶	۱۷	۳۰٪	۱	۱٪
یک نسل قبل	۲۷	۱۷	۶۳٪	۴	۱۵٪

ابزارکار:

ابزار کار در همه کارگاه ها، شبیه به هم است و عبارتند از:

- ۱- چرخ سفالگری
- ۲- ابزار دستی برای ساخت، مثل رنده و مال برای صاف کردن درون و بیرون ظرف
- ۳- بونه (بونک) قطعه مدور سفالی برای انتقال سفال
- ۴- دستگاه گل ساز که در سال های اخیر مورد استفاده سفالگران قرار گرفته است
- ۵- کوره
- ۶- کمچه
- ۷- چرخ دنده (برای بافت دار کردن داخل کشک ساب ها)
- ۸- سه پایه (برای جداسازی ظروف در کوره). (تصویر ۲)

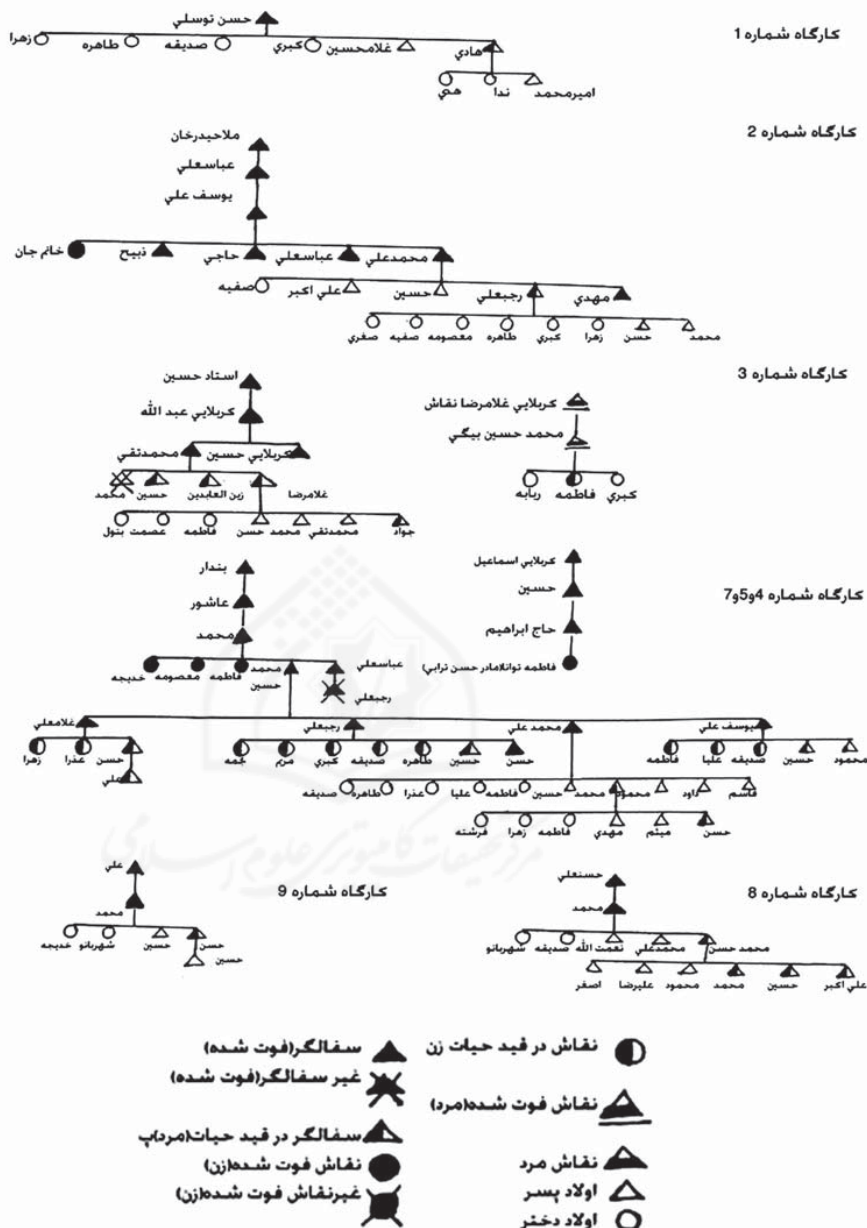
ساختمان کوره:

فضایی نیم بیضی و آجری، با کف دایره ای و سقف بلند است. این فضا معمولاً روی آتش خانه قرار می گیرد. کوره ها دو نوع هستند؛ روی زمین و داخل زمین. الف. کوره روی زمین: به صورت گرد با شعاع ۷۵ سانتیمتر

و ارتفاع ۱۷۰ سانتیمتر است. کلفتی دیواره آن ۷۰ سانتیمتر بوده و سوراخ کوچکی بر بالای آن، همراه با چهار دویکش در پایین کوره تعبیه شده است. ورودی، روی زمین و جایگاه شعله، در وسط کوره، قسمت پایین قرار گرفته و پاچال این نوع کوره ۲×۱×۶ متر است. کوره هر بار ۲۴ تا ۱۰ ساعت روشن و برای سرد شدن ۷۲ تا ۴۸ ساعت وقت لازم است. در حال حاضر سه کوره از این نوع فعال می باشد.

ب. کوره داخل زمین: استوانه ای به شعاع ۷۵ سانتیمتر و ارتفاع ۲ متر است. ضخامت دیواره ۱۵ سانتیمتر و دهانه کوره ۴۰×۵۰ سانتیمتر بوده که در بالای آن تعبیه شده و برای ورود اشیاء به درون آن است. از این نوع اکنون شش کوره فعال می باشد.

کوره ها بسته به نوع استفاده، دارای طبقاتی در یک متری از سطح پایین کوره، برای نهادن ظروف بزرگ روی آن و یا دارای ابزارهایی ۲ سفالی که ظروف کوچکتر روی آن گذاشته می شوند. در کوره ابزاردار حدود ۱۲۰-۱۰۰ ابزار وجود دارد که روی هر ابزار، ۷ تا ۶ ظرف قرار

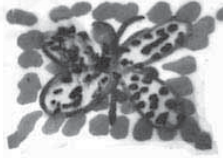
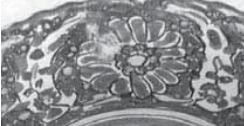

جدول ۳- نمودار نسبت های خویشاوندی ۹ کارگاه در حال فعالیت

کل کارکنان	نسبت مادر	نسبت پدر	نسبت دور	نسبت خویشاوندی	نامعلوم	درصد
۱۸	۵	۹	۱	۲	۱	۰.۵٪

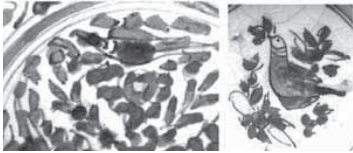
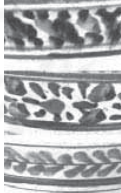
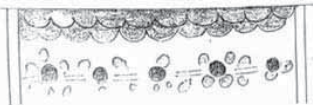
جدول ۴- تعداد سفالگران در ۹ کارگاه- ۱۳۸۶

جدول ۵- مواد لعاب و ویژگی های آن ها

نوع نقش	نام نقش	رنگ	توضیحات
	خورشید خانم	سبز و آبی و زرد	خورشید مند در هیئت کلی ۵ یا ۶ ضلعی است؛ طره مو ندارد؛ چشم ها گرد است و دهان ندارد. ولی خورشید میبد یزد دارای شکل کلی ۴، ۶ یا ۸ ضلعی است؛ دو طره از موهای نقش وارد صورتش شده است؛ چشم ها بادامی شکل است..
 	بلبل مرغی	صورتی، زرد و سیاه و آبی	پرنده ۵ قسمتی (سر، پشت، سینه، دم و بال) و پاها ساده ولی پرنده میبد بدون بال و ۳ قسمتی (سر، بدن و دم) است، بدون پا یا پاها به فرم ضربدر و دو خط موازی هم
	ماهی	صورتی، زرد و آبی	ماهی ۴ و ۵ قسمتی است، تعداد باله ها ۴ عدد و دم ماهی دوپره است. قسمت هاشور خورده، فرم ضربدری و به علاوه ای دارد. نقوش به حالت ایستا و دنبال هم، یا به صورت موازی و برعکس جهت یکدیگر با نقوش گیاهی در وسط آن ها کار شده ولی در میبد ۴ قسمتی و ۲ باله و دم چند پره دارد.
	پروانه	پروانه: زرد برگ: سبز	معمولا به صورت حاشیه بر روی ظروف کار می شود.
 	گل کتبه گل کدو	سبز، صورتی و زرد و آبی	
  	افندی محرمات	قلمگیری با سیاه سبز و آبی	نام نقش افندی از پارچه هایی که در قدیم در این شهرستان می بافته اند، گرفته شده است. محرمات در مند، ساقه های کشیده، تمام برگ، دارای یک اندازه و رو بروی هم است ولی در میبد (بوته گیاه ساده) ساقه های موازی کشیده و چند برگ در بالا و چند جوانه برگ در پایین است.

بته جقه به صورت نقش اصلی و یا نقش تکرارشونده با لبه برگردان در حاشیه آثار به کار رفته است. و در میبد، به صورت نقش هندسی لوزی در حاشیه و کوچک، یا بصورت افقی بالبه برگردان با یک گل گرد در وسط اجرا شده است.	بته جقه: صورتی، زرد	خونه کشی بته جقه دار	
به صورت حاشیه کار می شود.	گل گرد: صورتی، آبی و زرد برگ ها: آبی و سبز	گل چهار گوش گل گرد	
در حاشیه اجرا می شوند.	صورتی، سبز و زرد سبز و زرد	گل سرخی اسلیمی	
بر بدنه ظرف نقاشی می شوند.	سبز، صورتی، زرد سبز و آبی	بازوبندی گنجی	
بر خلاف میبد که گل به صورت خطی و تک است، در مند، به صورت دایره های بزرگ، روی خط منحنی همرا با غنچه و برگ می چرخد.	سبز، صورتی، زرد، آبی	گل محمدی گل و برگ	
این نقوش به صورت تکرار شونده در حالت شعاعی و یا دنبال هم روی ظرف اجرا می شوند.	صورتی و زرد آبی و سبز	گل لاله درخت کاج	

این نقوش بر خلاف نقوش میبد، بیشتر با رنگ، نقاشی شده تا با خط.	سبز، صورتی، زرد و آبی	مرغ و گل و برگ	
در این فرم از کارها؛ بیشتر از طراحی خطی و لکه های رنگی شفاف استفاده شده است.	آبی، سبز، بادمجانی	افندی و محرمات با گل و برگ	
این نقش به صورت خلاصه شده و خطی اجرا شده است.	سبز و آبی	گل گرد	
	سبز، آبی و سیاه	یک و دو	
برای حاشیه به کار می روند.	برگ: آبی گل: صورتی و سبز سبز و آبی	گل و برگ ساقه برگ	
این نقوش هندسی در حاشیه آثار، کار می شود	آبی و سبز آبی و سیاه	فتری یا حلقه ای مارپیچ	
این نقش هندسی در حاشیه کار می شود.	سیاه، سبز، زرد و آبی	هفت و هشت خونه کشی	
	آبی، زرد، سبز و سیاه	ابر و گل	

تصویر ۳- نمای یک کارگاه و تصاویری از برخی هنرمندان

تصویر ۴- نمونه هایی از ابزار سفالگری ۱ قلمو و کاسه رنگ ۲ کاردک ۳ لیغه ۴ چرخ دنده ۵ تیغه برش ۶ کاردک ۷ شانه ۸ پولک

شجره نامه و نسبت های خویشاوندی:

از گذشته تا حال، ازدواج های خانوادگی در این منطقه معمول بوده است. از ۱۸ نفری که اکنون به این حرفه مشغول هستند، پنج ازدواج فامیلی صورت گرفته است. در بین این کارکنان ۵ نفر با نسبت مادری و ۹ نفر با یکدیگر از طرف پدر، خویشاوند هستند. در این بین، یک نفر فامیل سببی است. با توجه به جدول ۲، ۸۲٪ سفالگران با یکدیگر

می گیرد. (تصویر ۳) نوع سوخت کوره در قدیم گیاهان صحرایی (قیچ و ترخ) و چوب بوده و در حال حاضر نفت است.

نوع تولیدات:

الف) ظروف تزئینی مثل ابریق و ریتون، پیه سوز، عود سوز، مجسمه گنجشک و کبوتر که بدنه سفید یا بدل چینی است.

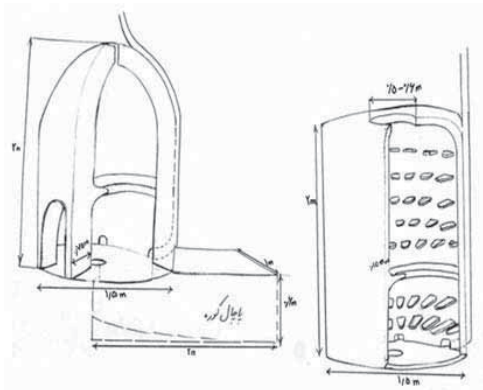
ب) ظروف کاربردی مثل قاب و قدح، کاسه و بشقاب، کشک ساب، ظروف ماست خوری (ده تایی)، پیاله ماست بندی، تغار و تغارچه، کاسه آبگوشت خوری (شش تایی)، کاسه کوچکتر از آبگوشتی (هشت تایی یا پنج سیری)، دوری، پارچ و لیوان، فنجان، گلدان. (تصویر ۴)

در قدیم کاشی سازی در این کارگاه ها نیز معمول بوده و کاشی های نره فیروزه ای، آبی، سبز و زرد رنگ گنبد امام زاده سلطان محمد عابد کاخک، از ساخته های کارگاه های مند است.

در یک بررسی آماری وضعیت فعلی کارگاه های فعال را می توان از نیروی انسانی، ابزار و تجهیزات آن ها مورد بررسی قرار داد و شرایط تولید این کارگاه ها را از نظر کمی و کیفی مشخص نمود. (جدول ۱)

تصویر ۶- انواع ظروف کاربردی و تزئینی

تصویر ۵- کوره های مورد استفاده سفالگران

ساده و ابتدایی با اصالت این سفال، رنگ های ملایم و ترک های ریز موجود بر سطح لعاب شیشه ای را در کشورهای خارجی اصالت می دانستند و مورد توجه خریداران خارجی بود. (مصاحبه با دکتر نورماه، دی ۱۳۸۶)

۱- خورشید : خورشید مند در هیئت کلی ۵ یا ۶ ضلعی است؛ چشم ها گرد طراحی شده و دهان و طره مو ندارد.

۲- نقوش هندسی چون دوایر، مربع ها، مثلث ها، خطوط دندانه دار، محرمات (محرمات در مند، ساقه های کشیده، تمام برگ، دارای یک اندازه و روبروی هم است .

۳- نقوش حیوانی چون مرغ، گنجشک و ماهی و پروانه. نماد سفال سازی گناباد گنجشک است. (زمانی، ۱۳۵۱، ۲۴)

به نظر می رسد این نقش از ورودی های مسجد جامع گناباد در سال ۶۰۹ هجری شمسی که با گچ در بین گل و گیاه نقش شده و نیز از دم جنبانک در محرابی متعلق به دوره قاجار که در حال حاضر در موزه گناباد قرار دارد، الهام گرفته شده است. پرند مند گناباد ۵ قسمتی (سر، پشت، سینه، دم و بال) و پاها ساده نقاشی می شوند.

ماهی مند، ۵ و ۴ قسمتی است، تعداد باله ها چهار و دم ماهی دوپره است. قسمت هاشور خورده، شکل ضربدر و به علاوه دارد. نقوش به حالت ایستا و دنبال هم، یا به صورت موازی و برعکس جهت یکدیگر با نقوش گیاهی در وسط آن ها کار شده است.

۴- نقوش گیاهی مانند اسلیمی، گل لاله، گل شاه عباسی، گل کدو، گل گرد، بته جقه (بته جقه در مند به صورت نقش اصلی و یا نقش تکرار شونده با لبه برگردان در حاشیه آثار به کار رفته است. این نقوش، بیشتر با رنگ، نقاشی شده تا با خط. (تصویر ۵)

خویشاوند هستند که نشان دهنده تاثیر طبقه اجتماعی بر هم وکنش شغل و نسبت های خویشاوندی است. در جدول ۳، وضعیت نسبت های خویشاوندی و جنسیت آن ها در ۹ کارگاه فعال مشخص است. در بین نسل های قدیم، حرفه ها و پیشه ها از پدران به پسران منتقل می شده و اگر نسل حاضر را در نظر بگیریم، اسامی که در نمودار آمده، سفالگری یا نقاشی روی سرامیک را انجام می دادند. اگر تعداد نقاشان و سفالگران را در نسل قبل و نسل کنونی مقایسه کنیم، متوجه کاهش رونق این رشته خواهیم شد. تعداد سفالگران از ۶۳٪ به ۳۰٪ کاهش یافته و تعداد نقاشان از ۱۵٪ به ۱٪ رسیده است. این آمار، عدم حمایت از سرامیک مند و رو آوردن به مشاغل دیگر را نشان می دهد.

تزئینات سفال مند:

الف. لعاب : در قدیم از دو نوع لعاب در سرامیک مند استفاده می کردند: یکی لعاب زیر و دیگری لعاب رو (لعاب زیرین به لعاب لایه و لعاب رو یا همان لعاب شیشه ای به رنگ شگار در اصطلاح محلی معروف است). (زمانی ۱۳۵۱، ۲۱)

(جدول ۵)

ب. رنگ: رنگ های مورد استفاده سبز، زرد، سفید، فیروزه ای، صورتی تا قرمز، لاجورد، بادمجانی و سیاه است. البته از بوراکس ($Na_2B_4O_7$) یا همان تنه کار برای پایین آوردن نقطه ذوب، شادابی و شفافیت رنگ در هر کیلو لعاب ۱۵۰ گرم استفاده می شده است. بر اساس گفته های متخصصین، رنگ های اصلی سفال گناباد سیاه، صورتی، سبز و آبی می باشد.

ج. نقوش: مشخصه سفال مند؛ خورشید خانم، گنجشک، ماهی و عناصر برگرفته از طبیعت است. نقوش و موتیف های

نتیجه

در این مقاله ضمن بررسی ویژگی های فنی - هنری و تاریخی سفال مند گناباد، با مطالعه کارگاه ها از نظر عوامل آماری، شجره نامه و نسبت های خویشاوندی و بیان ارزش های فرهنگی هنری آن به

عنوان تنها مرکز تولید سرامیک سنتی در استان خراسان رضوی که اکنون در آستانه نابودی است، سعی شده تجربه های تاریخی آن ارزش گذاری و به علاقه مندان این رشته از هنرهای سنتی معرفی گردد تا اگر روزی به فراموشی سپرده شد، اطلاعاتی از آن در دست باشد.

منابع و مآخذ

- تابنده، سلطان حسین، تاریخ و جغرافی گناباد، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.
دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا (ش ۳۵)، تهران، گ-گیراس، چاپ مجلس، ۱۳۳۵.
مجتبوی، سید حسین، جغرافیای تاریخی گناباد، مشهد، نشر مرندین، ۱۳۷۴.
معین، محمد، فرهنگ معین (جلد ۶)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۸.

نشریات:

- زمانی، عباس، هنر و مردم، ش ۱۱۹ و ۱۲۰ (هنر سفالسازی در مند گناباد)، شهریور و مهر ۱۳۵۱.
لباف خانیکی، رجبعلی، ماهنامه بین المللی میراث فرهنگی و گردشگری، سال اول، ش ۲ (سفال مند گناباد، نقش زندگی)، مهر ۱۳۸۳.
لباف خانیکی، مجید، پژوهشی در سفال گناباد، زیر نظر مدیریت میراث فرهنگی استان خراسان، گناباد، ۱۳۷۵.

مصاحبه ها:

- آقای جواد تقوی مند، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
آقای هادی توسلی، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
آقای حسن شجاعی، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
آقایان علی اکبر، حسین و محم امیری، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
آقای حسن ترابی، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
آقای حسین ترابی، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
حاج رجبعلی حیدری، سفال و سرامیک مند، کارگاه ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
حاج اسدالله شریفی، سفال و سرامیک مند، منزل ایشان، روستای مند، ۱۳۸۶/۵.
دکتر نور ماه (کارشناس ارشد صنایع دستی و عضو هیئت مدیره سازمان تا زمان بازنشستگی)، سرامیک مند، تهران، دی ۱۳۸۶.

اهالی و سفالسازان محترم روستای مند

اهالی محترم روستای مزار بجستان

پایان نامه:

Micheline Centlivres-Demont, Une communauté de potiers en Iran Le center de Meybod(Yazd), IN COMMISSION BEI OTTO HARRASSOWITZ, WIESBADEN 1971

نقش مرغ، گل و برگ در یکی از
سرامیک های میند